

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

אחת מתכונותיו הבולטות של תרגום אונקלוס לתורה¹ היא 'התרגום האוטומטי'. אונקלוס מייחד בדרך כלל לכל מילה עברית תרגום קבוע לארמית, שבו ישמש בכל מקום שתופיע מילה זו. קביעות זו משווה לתרגום אופי מדויק ומקובע, ויוצרת צמידות מקסימלית לטקסט העברי, במינוח, במספר המילים ובסדרן. כך יוכל לומד הבקי בתרגום לנחש מראש, במידה רבה של דיוק, כיצד יתורגם לארמית פסוק נתון. ניתן לומר, כי תרגום אונקלוס הוא היפוכו של מה שמקובל לכנות 'תרגום חופשי'. הנטייה לתרגום אוטומטי נבדקה לאחרונה באופן מקיף על ידי ר"ב פוזן,² והיא מכונה על ידי 'עקיבות תרגומית'. מסקנתו של פוזן היא, שאכן קיימת עקיבות רבה, אם כי לא מלאה, בתרגום אונקלוס. בספרו בודק פוזן את הכלל באמצעות היוצאים מן הכלל: הוא עומד על הסטיות מן התרגום האוטומטי, ומחלק את הגורמים שבגללם סוטה אונקלוס מן התרגום האוטומטי הצפוי לגורמים לשוניים ולגורמים תוכניים.

לצורך הבהרת ההבדל בין שני סוגי הגורמים, נביא מספר דוגמות לסטיות מן התרגום האוטומטי הנובעות מגורמים **לשוניים**, שהן בדרך כלל סטיות מתבקשות, האימננטיות למלאכת התרגום.

כאשר אונקלוס מתרגם מילה שהיא דו-משמעית בעברית, ודו-המשמעות איננה מתקיימת גם בארמית, הוא יבחר שני תרגומים אוטומטיים אלטרנטיביים, וישתמש בכל אחד מהם לפי ההקשר. למשל: המילה "מְטָה" במקרא הוראתה גם "מקל" וגם "משפחה". את ההוראה הראשונה יתרגם אונקלוס "חוטָא", ואת השנייה - "שבָּטָא". זוהי דוגמה ברורה של תרגום כפול הנובע מן הפער בין שפת המקור לשפת התרגום, פער המהווה בעיה יסודית בכל מפעל תרגומי. נראה, כי גם מקרים עדינים יותר, שייכים לקטגוריה זו, שבה התרגום הכפול הוא הכרחי או לפחות מתבקש. כך, למשל, מתרגם אונקלוס את השורש לק"ח³ באקוויולנט דב"ר כאשר מדובר בלקיחה

1. כל הציטוטים מתרגום אונקלוס נעשו על פי מהדורתו המדעית של א' שפרבר (A. Sperber, *The Bible in Aramaic*, Leiden 1959-1973). גם הניקוד נצמד לניקוד של שפרבר, ולכן הוא אינו מכיל בדרך כלל סימני דגשים. חילופי נוסח צוינו במאמר בכל מקרה לרונטי.
2. ר"ב פוזן, **העקיבות התרגומית בתרגום אונקלוס לתורה**, ירושלים תשס"ד.
3. ראה רש"י לבראשית מ"ג, טו: "לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי, דבר הניקח ביד מתורגם 'ונסיב', ודבר הניקח בהנהגת דברים מתורגם 'ודבר'". ההתפלגות

של אדם או בעל חיים, ובנס"ב כאשר מדובר בלקיחת עצמים דוממים. כאן אין מדובר, אמנם, בשתי הוראות שונות זו מזו לאותה מילה בעברית, אלא בשורש הסובל בעברית משמעות רחבה יותר מאשר בארמית. אולם גם כאן נובע התרגום הכפול מן המעבר משפה לשפה: בארמית אין משתמשים בשורש נס"ב עבור חי הנושא עצמו, והדבר מצריך תרגום כפול.

גם תרגום ביטויים או שימושי לשון מושאלים בעברית יאלץ את אונקלוס לסטות מן התרגום האוטומטי, וכך הוא יתרגם, למשל, את הביטוי "כי לחמנו הם" (במדבר י"ד, ט) - "אַרְי בִּידְנָא מְסִרִין אִינּוֹן".

על דוגמות בודדות אלה אפשר להוסיף וריאציות רבות נוספות של סטיות שמקורן לשוני, בעלות אופי דקדוקי, תחבירי ועוד.⁴

הצבענו על דוגמות מעטות אלה רק כדי להדגיש את ההבדל בין לבין דוגמות שבהן התרגום הכפול איננו כזה. במקרים אלה יכול המתרגם לתרגם באופן אוטומטי, ואין לו כל אילוץ לשוני ליצור תרגום כפול. התרגום הכפול הוא יזמה של המתרגם, המושפעת מפרשנות (הלכתית, תאולוגית וכד'), מהשקפת עולם, וכיו"ב.⁵ אלה הם המקרים שאותם מכנה פוזן גורמים תוכניים.⁶

במאמר זה נבדוק תופעה מיוחדת השייכת לקטגוריית הגורמים התוכניים: קבוצת מילים בעלות שני תרגומים מתחלפים, שבהן המניע להיווצרותן של התרגום הכפול הוא רצונו של המתרגם להבדיל בין קודש לחול.

המגמה להבחין בין מונחים שבקדושה למונחי חולין נזכרה כבר אצל פוזן, המונה כמה דוגמות: החילוף "נכסת קודשיא"/"נכסתא" בתרגום המונח העברי "שלמים"; החילוף "קטורתא"/"קטורת בוסמיא" בתרגום המונח העברי "קטורת"; החילוף המשולש "מנחתא"/"קורבנא"/"תקרובתא" בתרגום המונח העברי "מנחה"; החילוף בין שם ה' לבין "טעוון" או "דחלן" בתרגום המונח העברי "אלהים"; החילוף

בין נס"ב ודב"ר היא רק חלק קטן מן התמונה הכוללת: השורש לק"ח מתורגם בשלושה עשר (!) וריאנטים תרגומיים שונים. לניתוח מפורט של התפלגות זו ושל מניעה, המוכיח כי אין כאן מקריות אלא סטיות מכוונות, ראה: ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 70-12.

4. סוג זה של סטיות מנותח ומודגם על ידי ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 152-145.

5. בידולי תרגומים כגון אלו שיודגמו להלן במאמר, נידונו רבות על ידי פרשני אונקלוס השונים בכל הדורות. החיבור העתיק ביותר האוסף בידולי תרגום כאלה הוא המסורה לתרגום אונקלוס. רוב הערות המסורה נוגעות למקרים של תיבה עברית המתורגמת בארמית באופנים שונים. עם זאת, אין בהערות המסורה שהגיעו לידינו התייחסות ישירה לאחת הדוגמות שיידונו במאמר זה. ראה: M.L. Klein, *The Masora to Targum Onqelos*, Binghamton N.Y. 2000.

6. סוג זה של סטיות מנותח ומודגם על ידי ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 135-85.

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

"כהנא"/"כומרא" בתרגום המונח העברי "כהן"; והחילוף "מדבחא"/"איגורא" בתרגום המונח העברי "מזבח"⁷.

במאמר זה נבחן שלוש דוגמות אחרות לעיקרון זה: השורש כב"ס, ושמות העצם "אש", ו"חוק/חוקה". כל אחת מהדוגמות תיבחן בקורפוס של תרגום אונקלוס לכל חמשת חומשי תורה. בסיכום הבדיקה ננסה לעמוד על משמעותה הרחבה יותר של תופעת ההבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס, ועל חשיבותה כנדבך בתפיסה התאולוגית והרעיונית של התרגום.

א. בדיקת השורש כב"ס

שורש זה מתורגם לעתים בשורש הארמי חו"ר, ולעתים בשורש צב"ע,⁸ שניהם בבניין הארמי פֶּעַל. ההתפלגות בין שני התרגומים היא כדלהלן:⁹

א. השורש צב"ע:

כיבוס בגדים של הנוגע בנבלה: ויקרא י"א, כה, כח, מ. כיבוס בגדים הקשורים לטומאת צרעת: שם י"ג, ו, לד, ח; י"ד, ח, ט, מז. כיבוס בגדים הקשורים בטומאת זב: שם ט"ו, ה, ו, ז, ח, י, יא, יג, יז, כז. כיבוס בגדים הקשורים בטומאת נידה: שם ט"ו, כא, כב, כז. כיבוס בגדי השורף והמשלח את שעיר יום הכיפורים: שם ט"ז, כו, כח. כיבוס בגדי הקשורים בהכנת אפר פרה: במדבר י"ט, ז, ח, י, יט, כא. כיבוס בגדי האוכלים נבלה וטרפה ומצוים להיטהר: ויקרא י"ז, טו, טז.

ב. השורש חו"ר:

כיבוס בגדים לקראת מעמד הר סיני: שמות י"ט, י, יד. כיבוס נגע הצרעת מן הבגד: ויקרא י"ג, נד, נה, נו, נח. כיבוס בגד שהוזה עליו דם חטאת: שם ו', כ. כיבוס בגדי הלוויים לקראת העבודה במשכן: במדבר ח', ז, כא. כיבוס בגדים לקראת הכניסה אל המחנה לאחר מלחמת מדיין: שם ל"א, כד.

ככלל, אפשר לבדוק את הסיבה לתרגום כפול בשתי דרכים שונות: האטימולוגיה - לעמוד על ההבדל בין הוראת שני השורשים בארמית; או ההקשר - לבדוק את ההקשרים השונים שבהם מופיע כל מונח. הבדיקה המעולה יותר היא, כמובן, זו המגיעה בשני האופנים לאותן מסקנות.

7. ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 126-129, 138-140.

8. נוסף על שני תרגומים קבועים אלה יש לציין את התרגום הפרשני המרחיב בבראשית מ"ט, יא: "כבס ביין לבשר" מתורגם "יְהִי אֲרֻגָּן טֹב לְבוּשִׁיה". כאן יש חריגה משני האקוויוולנטים הקבועים הקשורה, כנראה, ללשון השירה הקשה, ויש לראותה על רקע נטייתו הכללית של אונקלוס לחרוג ממנהגו בתרגום קטעי שירה ולתרגמם בסגנון פרשני-דרשני.

9. פסוקים בהם בא הביטוי פעמיים, ובשתיהן הוא מתורגם באותו אופן, נזכרו ברשימה רק פעם אחת. הדבר אמור גם לגבי רשימת תרגומי "אש" להלן.

ננקוט אפוא את שתי דרכי הבדיקה: תחילה נבדוק את הוראת צב"ע מול הוראת חו"ר בארמית, ואחר כך את ההקשרים המקראיים של כל תרגום.

1. בדיקת הוראות השורשים: חו"ר עניינו **לב"ן**. כך למשל הפסוק "והוא כזרע גד לבן" (שמות ט"ז, לא), מתורגם: "וְהוּא כְּבָר זָרַע גִּידָא חֵינְר".¹⁰ השורש הארמי צב"ע בבניין כבד¹¹ משמעותו **טב"ל**.¹²

נראה, אם כן, כי ישנם כיבוסים שאונקלוס רואה בהם טבילה, כנראה לשם טהרה, וישנם כיבוסים שהוא רואה בהם ליבון, כנראה לשם ניקיון.

2. בדיקת ההקשר: נדמה, כי האבחנה שניסחנו בבדיקה הלשונית, עולה בקנה אחד עם ההקשר כפי שפורט לעיל. בכל המקומות שבהם מופיע צב"ע, כיבוס הבגדים הוא חלק מטהרה, בדרך כלל של טמא טומאת ערב, ולכן מתרגם אונקלוס לשון טבילה, להבהיר שאין מדובר בכביסה של ניקיון, אלא בטבילה של טהרה, מעין טבילת אדם. במקומות שבהם מופיע חו"ר, לעומת זאת, ניתן להבין שאין כאן טהרה הלכתית, אלא כיבוס לשם ניקיון. כך מבינה ההלכה את דין כיבוס בגד שיש עליו דם חטאת; אין מדובר בטהרת הבגד, אלא להפך - בגלל קדושת הדם שעליו יש לכבסו בתוך העזרה, ולכן מתאים כאן לשון ניקיון ולא לשון טהרה. וכך גם יש להבין בכיבוס צרעת הבגד בויקרא י"ג: כיבוס הנגע הוא עדיין לא לשם טהרה; זהו כיבוס של ניקיון, כדי לבחון את טיבו של הנגע. אבחנה זו מתחדדת בפסוק נח שם: "והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית וטהר" - "ולבושא או שתא או ערבא או כל מן דמשך דתחור ויעידי מנהון מכתשא ויצטבע תנינות וידכי". כאן מצאנו שימוש בשני האקויוולנטים באותו פסוק, שמטרתו להדגיש את ההבדל ההלכתי שבין שני הכיבוסים: הכיבוס הראשון הוא כיבוס של ניקיון, כדי לעמוד על טיב הנגע. השני הוא טבילה של טהרה, כדי לטהרו.¹³ על אבחנה זו עומד בקיצור רש"י שם.¹⁴

10. כך מתרגם גם מ' יאסטרוב (M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli* and *Yerushalmi, and the Midrashic literature*, New York 1903), ערך 'חור', עמ' 438.

11. בהופיעו כפועל, השורש צב"ע נוטה בתרגום אונקלוס רק בבניין קבד.

12. בבניין קל משמעותו של שורש זה טב"ל, וגם צב"ע. עיין: מ' יאסטרוב (לעיל, הערה 10), ערך 'צבע', עמ' 1259.

13. יש לציין, כי תרגום זה מעקר את המילה "שנית" שבפסוק ממשמעה, שכן "ויצטבע" איננו פעולה החוזרת על "דתחור" שנית, אלא פעולה שונה באופן מהותי. אף על פי כן הותיר המתרגם את הנוסח על כנו ותרגם "תנינות", מה שיוצר אי-בהירות בפסוק כתרגומו.

14. מבין החוקרים החדשים התייחס לשאלה זו ד' רפל (תרגום אונקלוס כפירוש לתורה, תל אביב תשמ"א, עמ' 106), אולם הוא הגדיר, משום מה, את התרגום בשורש צב"ע כתרגום יחידאי, אשר מופיע רק בויקרא י"ג, נח.

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

לכאורה קשה לבאר, לפי ההסבר שהוצע, את התרגום בשלושה מקומות: כיבוס הבגדים לקראת מעמד הר סיני, כיבוס בגדי הלויים לקראת השירות במשכן, וכיבוס הבגדים לאחר מלחמת מדיין. בכל שלושת המקומות הללו נראה כי מדובר בכביסה של טהרה, ולכן היינו מצפים שם לצב"ע, אולם אונקלוס מתרגם חו"ר.

ננסה להציע הסבר, העשוי ליישב את שלושת המקומות הקשים הללו. המשותף לשלושתם הוא, שבכולם מדובר במצווה לשעתה ולא לדורות; זאת בניגוד לכל המקומות המתורגמים בשורש צב"ע, המדברים במצווה הנוהגת לדורות. ייתכן, אפוא כי אונקלוס רואה בשימוש בשורש צב"ע חריגה (שהרי אין משמעותו כיבוס, כאמור לעיל, אלא טבילה), אשר בה הוא משתמש רק כאשר יש צורך להדגיש במיוחד כי מדובר בטבילה הלכתית. צורך מיוחד כזה מתעורר דווקא כאשר מדובר במצווה לדורות; דווקא אז מעוניין אונקלוס להציל את קוראיו מהבנה מוטעית, שהרי מצווה זו נוגעת גם להם. אולם, במצוות לשעתן אין לו טעם כה משמעותי לשנות את המשמעות המופיעה במקור, או שאין הן נתפסות על ידיו כעניין מובהק של טהרה הלכתית, כפי שנתפסות המצוות הנוהגות לדורות.

ב. בדיקת שם העצם "חוק"/"חוקה"

שני המונחים חוק/חוקה חופפים במשמעותם, במידה מסוימת, בלשון התורה. הדבר אמור ביתר שאת לגבי צורת הרבים "חוקות", שאין לדעת בבירור אם היא מרבה את "חוק" או את "חוקה". מכל מקום, נראה שאונקלוס רואה בהם מונחים מקבילים, שכן הוא אינו מבדיל ביניהם באופן שיטתי, ומייחד להם את אותם אקוויוולנטים בדרך כלל.¹⁵ שיקולים אלה הובילו אותנו לבחון את שתי המילים הללו כיחידה אחת מבחינת אוצר המילים התרגומי.

שני המונחים הללו מיתרגמים בארבעה אופנים: "חולקא", "גז'רא", "ק'ים", ו"נימוסא".

מכיוון שבמקרה זה עוסקים רבים מן הפסוקים באותו נושא - חוקי התורה, יובאו כאן הנתונים לא על פי קטגוריות אלא על ידי ציטוט קצר. להלן התפלגות התרגומים:

חולקא:

בראשית מ"ז, כב	כִּי חָק לַפְּהַיִּים מֵאֵת פְּרָעָה	אַרְי חוֹלְקָא לְכוּמְרִי מִן קָדִם פְּרָעָה
שם	וְאָכְלוּ אֶת חֻקֵּם	וְאָכְלוּ אֶת חוֹלְקָהוֹן
ויקרא י', יד	כִּי חֻקְדָּ וְחֻקְ בְּנֵי־	אַרְי חוֹלְקָד וְחוֹלְקָ בְּנָד

15. הדבר אמור לגבי האקוויוולנטים השכיחים יותר. פירוט מדויק ראה להלן.

גזירא:

וְשׁוּי יְתָה יוֹסֵף לְגִזְרָא	וְיִשֵּׁם אֶתְּהָ יוֹסֵף לְחָק	בראשית מ"ז, כו
מִדִּין לֹא אֲשַׁלְּמִתּוּן גְּזִירַתְכוּן	מְדוּעַ לֹא כְּלִיתֶם חֻקֶּכֶם	שמות ה', יד
גְּזִירַת פִּסְחָא ¹⁶	חֻקַּת הַפֶּסַח	שם י"ב, מג
כָּלִל גְּזִירַתְיָהּ וּכְכַל דְּחִזִּי לִיָּהּ	כָּכַל חֻקְתִּיּוֹ וּכְכַל מִשְׁפָּטִיו	במדבר ט', ג
דָּא גְזִירַת אֹרִיתָא ¹⁷	זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה	שם ט"ו, ב
לְגִזְרַת דִּין ¹⁸	לְחֻקַּת מִשְׁפָּט	שם כ"ז, יא

קָיִם (תרגום של חוקה ושל הריבוי חוקות):

פְּקוּדֵי קָיִמִי וְאוּרְתִי ¹⁹	מִצְוֹתַי חֻקוֹתַי וְתוֹרוֹתַי	בראשית כ"ו, ה
קָיִם עֲלֵם ²⁰	חֻקַּת עוֹלָם	שמות י"ב, יד
וְתִיטֵר יֵת קָיְמָא דִּדִּין	וְשִׁמְרֶתְ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת	שם י"ג, י
קָיְמָא חַד יְהִי לְכוּן ²¹	חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם	במדבר ט', יד

קָיִם (תרגום של חוק ושל הריבוי חוקים):

לְקָיִם לָךְ וּלְבִנְךָ עַד עֲלֵמָא	לְחָק לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם	שמות י"ב, כד
תִּמְנָן גְּזֵר לִיָּהּ קָיִם וְדִין	שָׁם שָׁם לֹא חֻק וּמִשְׁפָּט	שם ט"ו, כה
וְתִיטֵר כָּל קָיְמוֹהֵי ²²	וְשִׁמְרֶתְ כָּל חֻקֵּי	שם, כו
לְאַהֲרֹן וּלְבִנָּוְהֵי לְקָיִם עֲלֵם ²³	לְאַהֲרֹן וּלְבְנָיו לְחָק עוֹלָם	שמות כ"ט, כח

נימוס:

וּבְנַמּוּסִיָּהוּן לֹא תְהֻכוּן	וּבְחֻקְתֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ	ויקרא י"ח, ג
מְנַמּוּסִי תוּעִיבְתָא	מִחֻקוֹת הַתּוֹעֵבֹת	שם, ל
בְּנַמּוּסִי עֲמִמִּיא	בְּחֻקַּת הַגּוֹי	ויקרא כ', כג

16. וכן ראה בדומה: במדבר ט', יב, יד.

17. וכן ראה בדומה: במדבר ל"א, כא.

18. וכן ראה בדומה: במדבר ל"ה, כט.

19. וכן ראה בדומה: ויקרא י"ח, ד, ה, כו; י"ט, יז; כ', ח, כב; כ"ה, יח; כ"ו, ג, טו, מג; דברים ו', ב; ח', יא; י', יג; י"א, א; כ"ח, טו; ל', י.

20. וכן ראה בדומה: שמות כ"ז, כא; כ"ח, מג; ויקרא ג', יז; ז', לו; י', ט; ט"ז, כט, לא, לד; כ"ג, יד, כא, לא, מא; כ"ד, ג; במדבר י', ח; ט"ו, טו; י"ח, כג; י"ט, י, כא (בפסוק אחרון זה נפלה כנראה טעות במהדורת שפרבר, המוסר את הנוסח הבלתי סביר "קדם ה' קדם עלם לדריהון", במקום "קדם ה' קים עלם לדריהון").

21. וכן ראה בדומה: במדבר ט"ו, טו.

22. וכן ראה בדומה: שמות י"ח, טז, כ; ויקרא י', יא; כ"ו, מו; במדבר ל', יז; דברים ד', א, ה, ו, ח, מ, מה; ה', א, כח; ו', א, יז, כ, כד; ז', יא; י"א, לב; י"ב, א; ט"ז, יב; י"ז, יט; כ"ו, טז, יז; כ"ז, י.

23. וכן ראה בדומה: שמות ל', כא; ויקרא ו', יא, טו; ז', לד; י', טו; כ"ד, ט; במדבר י"ח, ח, יא, יט.

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

האקוויולנט הראשון, "חולקא", מופיע ארבע פעמים, בשני הקשרים. לגבי כוהני מצרים: "אַרְי חולקא לכּוּמְרִיא מן קְדָם פְּרַעָה וְאַכְלִין יְת חולקֶהוּן דִּיְהָב לְהוּן פְּרַעָה". ולגבי אהרן ובניו: "אַרְי חולקֶן וְחולקֶן בְּנֵי". נראה, כי כאן התרגום "חולקא" הוא תרגום של ביטוי; אין הכוהנים אוכלים חוק. הם אוכלים את חלקם, שניתן להם על פי חוק. בעברית חלה מטונימיה, שיצרה את הביטוי "ואכלו את חקם". בארמית לא חלה מטונימיה זו,²⁴ ולפיכך הצורך לסטות מן התרגום הרגיל הוא הכרח תרגומי הנובע מגורמים לשוניים ולא הכרעה חיצונית הנובעת מגורמים תוכניים. לכן אין הדיון בתרגום "חולקא" רלוונטי לענייננו.

האקוויולנט השני, "גְזִירָא", מופיע כתרגום של "חוק" או "חוקה" במקרים הבאים: חוקי הכלכלה של מצרים בימי הרעב (בראשית מ"ז, כו), חוק מכסת הלבנים של ישראל בעבודות מצרים (שמות ה', יד), חוקת הפסח ופסח שני (שמות י"ב, מג; במדבר ט', ג, יב), פרה אדומה (במדבר י"ט, ב), חוקי נחלה (במדבר כ"ז, יא), חוקי טהרת כלים (במדבר ל"א, כא), חוקי רוצח (במדבר ל"ה, כט).

ניכר מיד, כי אין כאן כל אבחנה בין קודש לחול: חוקי מצרים, כולל חוקי השעבוד האכזריים, מתורגמים באותו מונח שבו מתורגמים חוקי ה' כפרה אדומה וקרבת פסח. נראה אפוא, כי הבידול בין "גְזִירָא" לבין "קְיָם" נעוץ בנקודה אחרת. ונראים בעניין זה דבריו של ש"ב שפטל, בעל הפירוש **ביאורי אונקלוס**,²⁵ המבחין בין "חוק" כמונח כולל, המתייחס אל מצוות התורה או אל הברית בין ה' וישראל, אשר מתורגם "קְיָם", לבין "חוק" כמונח המתייחס לדין ספציפי, למצווה מסוימת, ומתורגם "גְזִירָא".

ואכן, האקוויולנט השלישי, "קְיָם", מתרגם בדרך כלל את המונח "חוק" בהוראה כוללת, של המצוות או הברית בין ה' וישראל באופן כללי.²⁶

24. כמה מחוקרי אונקלוס עמדו על נטייתו לבטל מטונימיות. ראה: י' קומלוש, **המקרא באור התרגום**, תל אביב תשל"ג, עמ' 230; ד' רפל (לעיל, הערה 14), עמ' 139. לדעת ר"ב פוזן, המטונימיה מבוססת רק כאשר היא "עלולה להטעות את הקורא" (לעיל, הערה 2, עמ' 153).

25. ר' שמשון ברוך שפטל, **ספר באורי אונקלוס**, מינכן תרמ"ח, שמות י"ב, מג (עמ' 85).

26. הגדרה זו כוללת גם מקרים עדינים יותר, שבהם המילה "חוק(ה)" מתייחסת לקבוצת דינים, גם אם יש להם אפיון ספציפי; גם במקרים אלה נוטה אונקלוס לתרגם "קְיָם". נמנה ארבע דוגמות: 1. בעניין הפסח נאמר: "זאת חקת הפסח" (שמות י"ב, מג) ומתורגם "דָּא גְזִירַת פְּסַחָא", אולם פסוק הסיכום "ושמרת את החקה הזאת" (שם י"ג, י) מתורגם "וְתַטְרַן יְת קְיָמָא הַדִּין". זאת כנראה משום שפסוק זה נתפס כמתייחס לכל החוקים שנאמרו לפניו: פטר רחם, קרבן פסח, והגדת לבנך ותפילין, אף על פי שכולם קשורים בעניין הפסח; 2. אותה תופעה מצאנו בפרשת פסח שני במדבר ט': בפסוק ג מתורגם "ככל חקתי וככל משפטי" - "כָּכֵל גְזִירַתְהָ וְכָכֵל דְּחִזִּי לִיָּהּ", ובפסוק יד "כחוקת הפסח" - "כְּגִזִּירַת פְּסַחָא"; אולם בהמשך אותו פסוק, "חקה אחת יהיה לכם" - "קְיָמָא חַד יְהִי לְכוּן". גם שם נראה, שהמתרגם תופס את המילים "חקה אחת יהיה לכם" כאזהרה כוללת, על אף שהן נאמרות בהקשר ספציפי; 3. במדבר ל', יז: "אלה החקים אשר צוה ה'" הוא פסוק סיכום לפרשת נדרים, והוא מתורגם

אמנם, ישנה גם קבוצה לא קטנה של מצוות, שבהן מתורגם "קִיָּם", אף על פי שהמילה "חוק" מתייחסת למצווה ספציפית, לפי הפירוט הבא: קרבן פסח (שמות י"ב, יז, כד), נר התמיד (שם כ"ז, כא; ויקרא כ"ד, ג), בגדי כהונה (שמות כ"ח, מג), תרומה (שם כ"ט, כח), רחצה בכיור (שם ל', כא), איסור חלב ודם (ויקרא ג', יז), החלקים הניתנים לכוהן (שם ו', יא; ז', לד, לו; י', טו; כ"ד, ט; במדבר י"ח, ח, יא, יט), מנחה (ויקרא ו', טו), איסור שתיית יין לכוהנים (שם י', ט), יום הכיפורים (שם ט"ז, כט, לא, לד), איסור חדש (שם כ"ג, יד), רגלים (שם, לא, מא), חצוצרות (במדבר י', ח), מעמד הלוויים (שם י"ח, כג) ופרה אדומה (שם י"ט, י, כא).

לכל הכתובים הללו ישנו צד שווה: בכלם מופיע המונח "חוק(ה)" כחלק מן הביטוי "חוק(ת) עולם", ומתורגם תמיד "קִיָּם עֲלֵם". הוראתו של ביטוי זה הוא 'לנצח', והוא עושה במילה "חוק" שימוש פרזיולוגי. לכן אין פלא, כי אונקלוס מתייחס ל"חוק" זה כאל "קִיָּם"; אין מדובר בדין ספציפי, אלא בביטוי עצמאי המתלווה אל הדין הספציפי ומציין את תכולתו הנצחית.

לסיכום דברינו עד כה נאמר, כי המונח "גְזִירָא" מתרגם חוק פרטי מסוים, ואילו המונח "קִיָּם" מתרגם: 1. את המילה "חוק" כשהיא מבטאת חוק כולל; 2. את הביטוי "חוק(ת) עולם".

גם אבחנו זו, עם כל חשיבותה, היא בעלת אופי לשוני ולא תוכני. נפנה אפוא לעיין באקוויולנט הרביעי, "נימוס".

כל שלוש הדוגמות במקרה זה מתייחסות לחוקי עבודה זרה: ויקרא י"ח, ג; "ובחקתיהם לא תלכו" - "ובנמוסיהון לא תהכו"; ויקרא י"ח, ל: "מחקות התועבת" - "מנמוסי תועיבתא"; ויקרא כ', כג: "בחקת הגוי" - "בנמוסי עממא". במקרה זה אמנם נראה, כי המונח "נימוס" יוחד על ידי המתרגם לחוקי עבודה זרה, והוא יוצר בכך בידול תרגומי בין הטמא ובין הטהור.

עם זאת, המקרה שלפנינו מורכב יותר מן הדוגמות האחרות. המילה "קִיָּם" מתייחסת אך ורק לחוקי ה'; המילה "נימוס" מתייחסת אך ורק לתועבות העמים; ואילו המילה "גְזִירָא" סובלת גם משמעויות של קודש וגם משמעויות של חול.²⁷

²⁷ "אלין קמא דפקיד ה'". נראה שהמונח 'חוק' בפסוק זה נתפס ככולל ולא כפרטי, בגלל אופיו הסיכומי של הפסוק, המתייחס אל כל הדינים שנאמרו בפרשה לעיל; 4. דברים ט"ז, יב: "ועשית את החקים האלה" שנאמר בפרשת המועדות מתורגם: "ותעביד ית קמא האלין". גם כאן, אמנם אין זו התייחסות לדיני התורה בכללם, אולם נראה שה'חוקים' נתפסים ככינוי כללי לכל הדינים של התקופה שמפסח ועד עצרת, שפורטו לפני פסוק זה. אמנם יש לציין, כי חוקי החולין שתורגמו במונח "גְזִירָא" היו אמנם חוקי שעבוד אכזריים, אך לא היו **חוקי עבודה זרה** אלא חוקים 'חילוניים'. ייתכן אפוא, כי יש כאן מערכת בידול משולשת: קדושה, חולין וטומאה. קשה לאושש השערה זו, שכן אין לפנינו פסוק המציין **חוק ספציפי** של עבודה זרה. פסוק כזה עשוי היה להיות מקרה מבחן: האם יתורגם "גְזִירָא" בגלל

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

עד כאן נידונו התרגומים הנבדלים מצד הקשרם. האם ניתן לאושש את הדברים גם מצד הוראתם העצמאית של המונחים הארמיים?
לא ניכנס כאן לדיון על "גִזְרָא", אך נעיר שתי הערות לעניינם של המונחים האחרים.

המילה "נימוס" שאולה מן היוונית.²⁸ ייתכן, כי מקורה היווני של המילה משווה לה, במודע או שלא במודע, צליל נכרי ואולי אף אלילי. לעומתה, המילה "קִיָּם", המיוחדת לפי דברינו לחוקים שבקודש, נושאת משמעות מיוחדת: היא מתרגמת שלושה מונחים עבריים שונים: "חוק", "ברית" ו"שבועה". ההיבט המשותף לשלושה מונחים אלה הוא העובדה, שהם דברים החייבים **להתקיים**, ומכאן השימוש במילה "קִיָּם".²⁹ הבחירה במילה זו מדגישה אפוא את תוקפם המחייב של חוקי ה'.

ג. בדיקת שם העצם "אש"

מילה זו מתורגמת תמיד באחת משתי המילים הארמיות "אשא" או "נור". ההתפלגות בין שני התרגומים היא כדלהלן:

1. הופעות "נור":

אש השורפת קרבנות בחוץ (כגון נותר וטמא): שמות ל"ב, י; כ"ט, יד, לד; ויקרא ד', יב; ו', כט; ז', יז, יט; ח', יז, לב; ט', יא; ט"ז, כז; י"ט, ו.
אש כמזיק: שמות כ"ב, ה; ויקרא י"ג, כד.
אש בקשר להגדרת סוג ביטול: צלי אש בשמות י"ב, ח, ט, וקלוי באש בויקרא ב', יד.

האש שבה עשו את העגל: שמות ל"ב, כד.

אש של נידונים למות בשרפה: ויקרא כ', יד; כ"א, ט.

אש בשרפת ערים, שימושי עבודה זרה וכיו"ב: שמות ל"ב, כ; במדבר ל"א, י;
דברים ז', ה, כה; ט', כא; י"ב, ג; י"ג, יז.

אש של העברת בנים למולך: דברים י"ב, לא; י"ח, י.

טהרת כלים באש: במדבר ל"א, כג.

האש השורפת את הבגד הצרוע: ויקרא י"ג, נב, נה, נז.

2. הופעות "אשא":

היותו חוק ספציפי, והשיקול הלשוני יגבר, או שמא יתורגם "נימוס" בגלל היותו חוק של עבודה זרה, והשיקול התאולוגי יגבר?

28. ראה: מ' יאסטרוב (לעיל, הערה 10), ערך 'נימוס', עמ' 905.

29. דבר זה למדתי ממורי פרופ' מ' בר אשר. הוא עמד גם על כך, שבשימוש במילה זו בתרגום המונח "שבועה" יש עידון, שכן היא מייצגת את התוקף המחייב בלבד, ללא המשמעויות השליליות הנלוות.

אש השייכת למזבח או המיועדת לו: בראשית כ"ב, ו; ז; ויקרא א', ז, ח, יב, יז; ג', ה; ד', יב; ו', ב, ג, ה, ו, יג; י"ב, יז; ט"ז, יב, יג; במדבר ו', יח; י"ז, יא; י"ח, ט.
 אש היוצאת מלפני ה', או מסמלת את גילוי שכינתו וכיו"ב: בראשית ט"ו, יז; שמות ג', ב; י"ג, כא, כב; י"ד, כד; י"ט, יח; כ"ד, יז; מ', לח; ויקרא ט', כד; י', ב; במדבר ט', טו, טז; י"א, א, ב, ג; י"ד, יד; דברים א', לג; ד', יא, יב, טו, כד, כט, לג, לו; ה', ד, ה, כב, כג, כד, כה; ט', ג, י, טו; י', ד; י"ח, טז; ל"ב, כב; ל"ג, ב.
 הקרבת אש זרה או לא רצויה: ויקרא י', א; ט"ז, א; במדבר ג', ד; ט"ז, ז, ט, יח; י"ז, יא; כ"ו, סא.

איסור הבערת אש בשבת: שמות ל"ה, ג.

האש שהומטרה על סדום ועמורה: בראשית י"ט, כד.

האש שבמכת הברד: שמות ט', כג, כד.

האש שאכלה את מאתיים וחמישים מקריבי הקטורת: במדבר ט"ז, לה; י"ז, ב; כ"ו, י.

האש אשר "יצאה מחשבון": במדבר כ"א, כח.

מבין החוקרים החדשים לא מצאנו מי שהתייחס לחילוף זה, אולם הפרשן האלמוני יא"ר דן בו בשמות כ"ב, ה,³⁰ ואלה דבריו: "יסוד האש בעצמו נקרא אישא, וכשהוא נאחז ונדבק בעצים או בדבר אחר, אז נקרא נור". בעל יא"ר מקשה בעצמו על פירושו זה מן התרגום בראשית כ"ב, ו, המתרגם "את האש ואת המאכלת" - "ית נורא", והרי נראה שלקח אברהם אש האוחזת בעצים. תירוצו של יא"ר:³¹ "ויש לומר, כי היה מוליך בידו עצים ואבנים להוציא מהם אור, כדרך הולכי דרכים ומדברות שמוליכים בידם אבנים וברזל להוציא מהם את האש". תירוץ זה קשה, בין בהבנת הראליה של הכתוב ובין בהבנת התרגום, שכן אם היה אונקלוס רוצה לומר שאברהם לקח עצים ואבנים, היה אומר זאת בפירוש. ונדמה גם, כי ניתן להקשות על יא"ר לא רק מכתוב אחד, אלא מכתובים רבים, שבהם מתרגם אונקלוס את האש שעל המזבח "אשא". וכי אין האש שעל המזבח אוחזת בעצים?

נראה, כי יא"ר עצמו חש בקושי שבפירושו, שכן הוא מציע גם אפשרות נוספת:³¹ "ואפשר כי אותם שתרגם אישתא היתה כוונתו סידור מערכת אש, כמו על העצים אשר על האש, ואשר תרגם נור הכוונה בהם הדבר השורף". על הצעתו לגבי "אשא" ניתן להקשות מכמה כתובים שצוינו לעיל. הקטגוריה שכינינו אותה "אש היוצאת מלפני ה', או מסמלת את גילוי שכינתו", היא הקטגוריה הגדולה ביותר בתרגום

30. פירוש יא"ר מופיע כנספח לנתינה לגר של ר' נתן אדלר. לפרטים נוספים על פירוש זה, והשערות לגבי מחברו ופירושו שמו, ראה א' שישא, 'ספר יא"ר הנקרא פתשגן?', צפונות ז, תש"ן, עמ' ס-ע. הציטוט במאמר זה לקוח מתוך **חומש שמות עם נתינה לגר**, הוצאת עץ חיים תשכ"ח, עמ' 454.

31. שם.

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

"אשא", ואין היא קשורה ל"סידור מערכת אש". לעומת זאת נראה, כי המאפיין "הדבר השורף", שבו הגדיר יא"ר את התרגום "נור", מתאים למדיי ברוב הדוגמות. יא"ר מסיים דבריו בצריך עיון.

אולם ניתן להציע אבחנה אחרת, שלפיה משתייכת כפילות זו לסדרת הכפילויות של אבחנה בין קודש לחול, כך שהתרגום "אשא" הוא תרגום של אש קודש, הקשורה למזבח או להתגלות אלוהית, והתרגום "נור" מתייחס לאש של חולין, הקשורה לבישול, לשרפה מסוגים שונים וכיו"ב.

אם הצעה זו נכונה, נראה כי אונקלוס מסווג לקטגוריה 'אש של קדושה' לא רק מקרים מובהקים, כמו עמוד האש או האש הבוערת בראש הר סיני, אלא גם מקרים עדינים יותר, כמו האש שהומטרה על סדום ועמורה, האש אשר התלקחה בתוך הברד, והאש שאכלה את מאתיים וחמישים מקריבי הקטורת, ואפילו האש אשר "יצאה מחשבון" בדבריהם הסתומים של המושלים לאחר המלחמה עם סיחון. ואכן, בשלושה מתוך ארבעת המקרים הללו מטעים הכתוב את מקורה של האש:

וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים (בראשית י"ט, כד).
וה' נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה ומטר ה' ברד על ארץ מצרים. ויהי ברד ואש מתלקחת בתוף הברד (שמות ט', כג-כד).

ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת (במדבר ט"ז, לה).

התרגום מדייק אפוא בלשון הכתוב המייחס את האש למקורה, ולכן מתרגם "אשא"; ובמקרה הרביעי, בתיאור האש אשר יצאה מחשבון (במדבר כ"א, כח), הוא מוסיף על דברי הכתוב בעקיפין; על ידי השימוש בביטוי "אשא" הוא מגלה את דעתו לגבי מקורה האלוהי של האש, המשמשת כמשל לכיבוש ולניצחון: ה' הוא זה אשר סובב את ניצחוננו של סיחון על מואב, ואפשר את כיבוש חבל ארץ זה בידי ישראל, כמאמרם של חז"ל "עמון ומואב טהרו בסיחון".³² אולם יש עוד להקשות על הצעה זו משלושה כתובים:

- א. מן הכתוב בנדב ובאביהוא: "אש זרה" - "אישתא נוכרתא", ולא "נורא" (ויקרא י', א).
- ב. מן הכתוב במחתותיהם של מאתיים וחמישים מקריבי הקטורת: "ותנו בהן אש" - "והבו בהן אישתא", ולא "נורא".
- ג. מן התרגום "לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" - "אישתא", ולא "נורא".

32. חולין ס ע"ב.

נראה, כי את שני הכתובים הראשונים קל לתרץ, שכן הם נוגעים לאש של קרבן, אף על פי שלא היה רצוי לפני ה'. את הכתוב השלישי קשה לבאר. נראה, כי חריג אחד מתוך יותר משמונים הופעות של המילה "אשא", מאפשר להשאיר את הצעת ההסבר ולהותיר את החריג בצריך עיון, כמעשה יא"ר.³³

האם ניתן במקרה זה להצליב את בדיקת ההקשרים שנערכה לעיל עם בדיקת הוראות המילים?

המילים "אשא" ו"נורא" הן מילים ארמיות נרדפות, ומצאנו אותן משמשות זו בצד זו כבר בארמית המקראית. אולם יש לציין את ההבדל ביניהן מבחינת היחס ללשון העברית: המילה "אשא" מקבילה מבחינה אטימולוגית למילה העברית "אש". נראה שאין זה מקרה, שאונקלוס בוחר לצורכי קודש מילה שהיא על דרך העברית. כך הוא עושה גם במקומות אחרים שבהם מופיע חילוף בין קודש לחול: המילה "מנחה" מתורגמת "מנחתא" כשמדובר בקרבן מנחה, ו"תקרובתא" כשמדובר במנחת חול, המוגשת לאדם; המילה "כהן" מתורגמת "כהנא" כשמדובר בכוהן המשרת בקודש, ו"כומר" כשמדובר בכוהן של עבודה זרה; והמילה "מזבח" מתורגמת "מדבחא" כשמדובר במזבח לה', ו"איגורא" כשמדובר במזבח לעבודה זרה.³⁴ במונחים המיוחדים לקודש, "מנחתא", "כהנא" ו"מדבחא", מהדהדת העברית המקראית, ואילו המונחים המיוחדים לחולין או לעבודה זרה הם מונחים ארמיים, שאין להם מקבילה אטימולוגית עברית, ובמקרה אחד, זה של המילה "נימוס", ישנה, כאמור, מקבילה יוונית, המעצימה את זרותה של המילה.³⁵ נראה אם כן, כי כאשר רוצה המתרגם ליצור מונח מיוחד לצורכי קדושה, הוא משתמש במילה ארמית המזכירה את המקור העברי, ולעתים אף שאולה ממנו ישירות,³⁶ ובכך מעניק לה משמעות מיוחדת, והופך אותה למקבילה למונח העברי; ואילו את המונחים הארמיים האחרים הוא משאיר לצורכי חולין. הקרבה לעברית גם היא אפוא קריטריון המשמש את המתרגם בבואו ליצור מינוח נפרד לעולם הקדושה ולעולם החולין.

סיכום ומסקנות

במאמר זה הודגמה, באמצעות שלושה מקרים, תופעת ההבדלה הלקסיקלית בין קודש לחול בתרגום אונקלוס. על רקע הדיוק והעקביות מעוררי ההשתאות שבהם נצמד אונקלוס בדרך כלל אל המקור, מתבלט בייחודו המאמץ ליצור מערכת של תרגומים כפולים לקבוצת מילים מסוימת, מערכת שאיננה קיימת במקור העברי.

33. ושם נובעת חריגה זו מן הקישור שיצרה התורה שבעל פה בין מלאכות שבת ובין מלאכת המשכן?

34. ראה: ר"ב פזון (לעיל, הערה 2), עמ' 127-129, 140.

35. ראה לעיל בסיכום הדיון על המילה "חוק".

36. כך נראה למשל לגבי "מנחתא", שאיננה מילה ארמית מקורית.

הבדלה בין קודש לחול בתרגום אונקלוס

מאמץ זה איננו יכול להיות פרי המקרה; נראה כי התרגום רואה חשיבות רבה בייחודו של עולם הקדושה מעולם החולין, ובהדגשת ייחוד זה באמצעות אוצר המילים של התרגום.

הובהר, כי הביסוס הטוב ביותר לטענה שאונקלוס יוצר התפלגות תרגומית מכוונת, הוא כפול: ההקשר המקראי מחד והוראותיהן של המילים הארמיות מאידך. משענת כפולה של ממש הצלחנו למצוא רק במקרה הראשון, שבו נבדק השורש כב"ס; אך בשני המקרים האחרים הראינו, כי המונח המציין את תחום הקודש הוא מונח בעל משמעות ייחודית המתאימה לדברים שבקדושה ("קים"), או על דרך העברית ("אשא"). בנקודה זו הרחבנו את הדיון והצבענו על נטייתו הקבועה של התרגום להשתמש לצורכי קדושה במילים בעלות גוון "עברי", ולצורכי חולין במילים בעלות גוון "נכרי".

הגורמים המניעים את אונקלוס להבדיל בין קודש לחול מגוונים. בחלק מן המקרים מדובר במוטיבציה הלכתית מובהקת; כך, למשל, מכון התרגום את הקורא להבדיל בין טבילה של טהרה לכיבוס של ניקיון. אך במקרים אחרים נראה כי מדובר באבחנה בעלת אופי תאולוגי: אין הבדל הלכתי בין האש היוצאת מלפני ה' לבין האש המבערת בשדה אחר; יש כאן הכרזה רוחנית בדבר בידולו העקרוני של עולם הקדושה מעולם החולין, גם כאשר אין לבידול זה השלכות הלכתיות מעשיות. עם זאת ברור, כי אבחנה זו בין התחום התאולוגי לתחום ההלכתי איננה מוחלטת. כך למשל לגבי תרגומי אש: ההבדלה היסודית היא, כאמור, בעלת אופי תאולוגי, אולם יש לה גם השלכות הלכתיות; אונקלוס מדייק דיוק הלכתי כשהוא קורא לאש המזבח "אשא", ואילו לאש שבה שורפים בחוץ חטאות, נותר וכי"ב "נור"; הוא מבהיר בכך, שאין הבשר הנשרף בחוץ טהור, וקטגוריות הקדושה אינן חלות עליו.

לסיכום, ננסה לעמוד על הרקע הרחב לתופעה הנידונה במאמר. רעיון ההקפדה על ההבדלה הברורה בין הקודש לבין החול איננו מנותק ממאפייני המפעל התרגומי של אונקלוס בכללו. אחד המאפיינים החשובים ביותר של תרגום אונקלוס, אשר מהווה גורם ראשון במעלה לסטיות מן התרגום האוטומטי, הוא הרחקת הבורא מהגשמה. מטרה זו מושגת על ידי אונקלוס באמצעים מגוונים: שינוי ממשי של הכתובים, הוספת מילים המשנות מעט את המשמעות (כגון המילה הנפוצה "קדם"), שימוש באמצעים מורפולוגיים (כגון העברת פועל פעיל המתייחס לה' לצורה סבילה) ועוד.³⁷ הניסיון לייחד מינוח נפרד לעולם הקדושה וההלכה עולה בקנה אחד עם

37. ההרחקה מן ההגשמה היא אחד המאפיינים הרעיוניים הבולטים ביותר בתרגום אונקלוס, וגם מן המתועדים ביותר. כבר רס"ג הצביע על תופעה זו (אמונות ודעות, מאמר שני, פרק ט; אמנם בלי לנקוב בשמו של אונקלוס), ואחריו עסק בכך רבות הרמב"ם במורה נבוכים (למשל: חלק א פרקים כז-כח, חלק ב פרקים ל, לג, חלק ג פרק מו). כמעט כל חוקרי אונקלוס

המאמץ להרחקה מהגשמה, ושניהם מכוונים לאותה מטרה: הבחנה בין הבורא לבין ברואיו.

מאפיין חשוב אחר של תרגום אונקלוס עשוי גם הוא להתקשר לדיונונו: נטייתו החלקית להכניס לעתים שינויים או תיקונים, כדי לכסות על הפער בין הפשט להלכה.³⁸ התרגומים הכפולים שבבסיסם עומדת אבחנה הלכתית עשויים להשתייך לקטגוריה זו.

החדשים עסקו בנושא, וביניהם: י' קומלוש (לעיל, הערה 24), עמ' 103-119; ח"י קוסובסקי בהקדמת 'מדור אלהא דמלקדמין', **אוצר לשון תרגום אונקלוס** ב, ירושלים תשמ"ו; ע"צ מלמד, **מפרשי המקרא דרכיהם ושיטותיהם** א, ירושלים תשל"ח, עמ' 150-174; ד' רפל (לעיל, הערה 14), עמ' 26-62; ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 130-142.

38. גם מאפיין זה של אונקלוס נידון רבות בפרשנות העתיקה והחדשה, ובמיוחד שאלת הקריטריון שלפיו בחר אונקלוס לסטות בהתאם להלכה דווקא במקומות מסוימים. דעות בעניין זה הובעו בין השאר על ידי: א' גייגר, **המקרא ותרגומו**; ר' ישעיה ברלין, **מיני תרגימא**; ר' נתן אדלר, **נתינה לגר**; י' פאעור; פ' קאהלה; י' היינמן ועוד. סיכום ממצה של מצב המחקר, ומראי מקומות מדויקים לכל הנ"ל, ראה: ד' רפל (לעיל, הערה 14), עמ' 92-96; ר"ב פוזן (לעיל, הערה 2), עמ' 114-120.